

УДК 930.2:070.484=161.1(477):325.86(497.2)«1908»

Ігор Хижняк

ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ БОЛГАРІЇ В ПУБЛІКАЦІЯХ ГАЗЕТИ «КИЄВЛЯНИН»

THE PROCLAMATION OF BULGARIA'S INDEPENDENCE IN ASSESSMENTS OF THE NEWSPAPER "KIEVLYANIN"

DOI: 10.58407/litopis.250402

© І. Хижняк, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3353-1790>

Метою статті є вивчення особливостей сприйняття Болгарії в суспільній думці Російської імперії на прикладі газети «Киевлянин». **Методологічну основу** дослідження складає конструктивістський підхід та поняття «образу» як форми суб'єктивної репрезентації тих чи інших явищ. За допомогою обраної методології, а також методів дискурс-аналізу та контент-аналізу, у дослідженні виявляються головні особливості сприйняття факту проголошення незалежності Болгарії, а також чинники, що впливали на їхнє формування. **Новизна роботи** полягає в спробі вивчення сприйняття Болгарії у Російській імперії на прикладі її регіональної преси із залученням конструктивістської методології.

Висновки. Проголошення незалежності Болгарії не мало однозначних оцінок у публікаціях газети «Киевлянин». Країна могла одночасно отримувати як співчуття через конфлікт зі своїм османським сюзереном, так і нищівну критику щодо різкого рішення проголосити незалежність. Амбівалентне сприйняття події було пов'язане з суперечністю двох важливих тенденцій, які впливали на публікації видання: вкоріненими в суспільстві панславістськими уявленнями та негативним сприйняттям Османської імперії з одного боку, а з іншого – необхідністю враховувати чинні зовнішньополітичні пріоритети Російської імперії. Відтак конструювалися два цілком протилежні образи Болгарії. Образ сильної та суверенної держави, а також образ країни з обмеженим суверенітетом, яка діє на користь інших держав усупереч власним інтересам.

Ключові слова: Болгарія, Балкани, Російська імперія, «Киевлянин», преса, образ.

The aim of the article is to examine peculiarities of Bulgaria's perception in the public opinion of the Russian Empire, using the newspaper "Kievlyanin" as a case study. **The methodological framework** of the research is based on the constructivist approach and the concept of "image" as a form of subjective representation of various phenomena. Through the selected methodology, as well as discourse analysis and content analysis, the research identifies the key features of the perception of Bulgaria's declaration of independence and factors that influenced its formation. **The novelty of the work** lies in the attempt to analyze Bulgaria's perception in the society of the Russian Empire through the lens of its regional press, employing a constructivist methodology.

Conclusions. The proclamation of Bulgaria's independence did not receive any unambiguous assessment in "Kievlyanin". The country simultaneously elicited both sympathy in the context of its conflict with its Ottoman suzerain and severe criticism for its abrupt decision to declare independence. This ambivalent perception was linked to the contradiction between two significant tendencies that shaped the newspaper's evaluations: on the one hand, the deeply rooted Pan-Slavist ideas and the negative perception of the Ottoman Empire; on the other hand, the necessity to consider the foreign policy priorities of the Russian Empire. As a result, "Kievlyanin" constructed two entirely opposite images of Bulgaria – one as a strong and sovereign state, and the other one as a country with limited sovereignty, acting in the interests of foreign powers rather than its own.

Key words: Bulgaria, Balkans, Russian Empire, "Kievlyanin", press, images.

Ситуація на Балканах та становище слов'янських країн півострова традиційно були одними з найбільш широко висвітлюваних і важливих для Російської імперії міжнародних питань. Російська преса приділяла серйозну увагу подіям у регіоні, намагаючись якомога більш детально розкрити балканські сюжети для своїх читачів. У такий спосіб Балкани часто опинялися в центрі уваги російської суспільної думки, яка, по-різному оцінюючи події на півострові, іноді створювала повністю протилежні уявлення про його країни.

У цьому контексті прикметним є висвітлення проголошення незалежності Болгарії газетою «Киевлянин» восени 1908 р. Під ту пору «Киевлянин» був одним із найбільших приватних видань Південно-Західного краю Російської імперії, що дозволяло йому суттєвим чином впливати на суспільну думку регіону.

Дослідженням питання сприйняття подій на Балканах російським суспільством займався М. Гусев¹, В. Бурбига², Д. Миколенко³. У монографії М. Гусева студіювався загальний погляд російського суспільства на окремі країни Балканського півострова в період Балканських війн, а В. Бурбига в своїй статті розкрила погляд російської преси на так зване Македонське питання. Д. Миколенко вивчав оцінки факту проголошення болгарської незалежності в історіографії Російської імперії, а також окремі аспекти сприйняття Болгарії в період Другої Балканської війни. Водночас моменти, які стосуються висвітлення проголошення незалежності Болгарії регіональною пресою Російської імперії, залишаються малодослідженими в сучасній історіографії.

Джерельну базу дослідження складають матеріали газети «Киевлянин», які з'являлися впродовж вересня–жовтня 1908 р. Станом на поч. ХХ ст. це видання перетворилося на повністю приватне, маючи щоденний тираж 10–12 тис. примірників⁴. Загальне політичне спрямування «Киевлянина» також змінювалося протягом часу. У досліджуваній період його можна охарактеризувати як консервативно-монархічне, оскільки саме тоді редактором-видавцем газети був Д. Піхно, один із представників російського націоналістичного руху в Києві. Сама ж газета фактично перебувала у власності спадкоємців його другої дружини М. Шульгіної. Головні представники видання, включно з самим Д. Піхно, входили до Київського клубу російських націоналістів. Учасники клубу, зокрема його очільник А. Савенко, часто публікувалися в газеті, коментуючи як внутрішньополітичні проблеми, так і міжнародні питання. Газета виступала з цілком лояльних до існуючого політичного ладу позицій. Утім, періодично видання дозволяло собі критику державної політики, через що подекуди піддавалося цензурі⁵. У висвітленні подій на Балканах газета в основному спиралася на інформацію, яка публікувалася в інших російських виданнях або іноземній пресі, оскільки не мала кореспондентів на півострові.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 6 вересня до 1 жовтня 1908 р.⁶ Нижня хронологічна межа зумовлена різким збільшенням інтересу газети до Болгарії на тлі дипломатичного інциденту з Іваном Гешовим. Ця подія стала головним приводом до проголошення незалежності князівства. Верхній хронологічний рубіж зумовлюється поступовим згасанням інтересу до факту проголошення незалежності Болгарії та зміною фокусу уваги на більш широкий спектр міжнародних проблем.

У цій статті здійснено спробу дослідження особливостей висвітлення факту проголошення незалежності Болгарії газетою «Киевлянин» з метою розкриття окремих аспектів сприйняття цієї країни в суспільній думці Російської імперії. В основі методології дослідження лежить конструктивістська парадигма, головні засади якої були сформульовані П. Бергером та Т. Лукманом, а також поняття «образу» як форми суб'єктивної репрезентації різних явищ тими чи іншими суспільними акторами. Обрана методологія дозволяє відстежити процес формування різних образів Болгарії під впливом соціокультурного контексту південно-західного краю Російської імперії або існуючої зовнішньополітичної кон'юнктури. До того ж у роботі використано дискурс-аналіз і контент-аналіз, які допомагають виявити та структурувати основні висловлювання газети щодо Болгарії, відтак ширше розкрити особливості формування уявлень про цю країну.

¹ Гусев Н. Болгария, Сербия и русское общество во время Балканских войн 1912–1913 гг. Москва: Индрик, 2020. 520 с.

² Бурбига В. Российская печать о путях решения македонской проблемы накануне Балканских войн (1908–1912 гг.). *Македония: проблемы истории и культуры*. Москва: Институт славяноведения РАН, 1999. С. 123–141.

³ Миколенко Д. Освещение Второй Балканской войны в Харьковской прессе. *Вестник междонародного славянского университета в Харькове*. 2003. № 2. С. 33–37; Mikolenko D. The proclamation of independence of Bulgaria on September 22, 1908 in the estimates of the historiography of the Russian Empire. *Bulgarian historical review*. 2020. 1–2 is. P. 146–158.

⁴ Любченко В. Киевлянин. *Енциклопедія історії України*. URL: <https://surl.li/byhsrt>.

⁵ Федоров Д. Дмитрий Иванович Пихно – редактор-издатель газеты «Киевлянин» (1879–1913 гг.). *Известия Лаборатории древних технологий*. 2021. № 4. С. 164–165.

⁶ Тут і далі дати подаватимуться за юліанським календарем, оскільки саме він використовувався газетою «Киевлянин»

Молодотурецька революція літа 1908 р. та зумовлена нею політична нестабільність в Османській імперії відкривали можливість для загального перегляду міжнародного status quo на Балканах, встановленого Берлінським трактатом 1878 р. Зокрема реалізацію давніх намірів Болгарського князівства щодо проголошення незалежності. Упродовж середини літа – початку осені 1908 р. певні чинники спричинили загострення взаємовідносин між Болгарією та Високою Портою. Серйозний вплив на подальший розвиток подій мав інцидент довкола Івана Гешова. 13 вересня 1908 р. болгарський дипломатичний представник у Стамбулі Іван Гешов не отримав запрошення на традиційний прийом у великого візира через те, що Болгарія була васальним князівством Османської імперії. Такий крок молодотурецького уряду серйозно обурив болгарські політичні еліти. Саме ця подія, яка стала прологом до проголошення незалежності князівства, змусила газету «Киевлянин» активно звернутися до «болгарських сюжетів». Упродовж наступних тижнів вони не сходитимуть із її шпальт.

Початковий період висвітлення османсько-болгарських суперечок в основному характеризується звинуваченнями на адресу Османської імперії. Інцидент з Іваном Гешовим інтерпретується як необґрунтована та недоцільна спроба османської сторони акцентувати на васальній залежності Болгарії, яка під ту пору була вже суто формальною⁷. Газета зокрема наголошує, що в разі подальших спроб Порти підтримувати «фікцію васальної залежності», князівство зможе відповісти їй «руйнуванням цієї фікції»⁸. Загалом, «Киевлянин» часто апелюватиме до здатності Болгарії протидіяти Османській імперії в питаннях власного суверенітету й надалі декілька разів намагатиметься змалювати її як сильну та суверенну державу, спроможну не лише кинути виклик своєму сюзерену, але й порушити міжнародний status quo. На це зокрема вказують такі пасажі: «...Фердинанд⁹ ... має намір проголосити незалежність Болгарії, залишивши Туреччині та Європі розбиратися з нею як завгодно»¹⁰; «[Фердинанд I] був перейнятий твердим рішенням оголосити свою країну незалежним королівством...»¹¹, «...воно [рішення щодо проголошення незалежності] протирічило б суспільній думці всієї Європи»¹².

Подібне співчутливе ставлення до Болгарії в контексті зазначеного дипломатичного інциденту було зумовлене кількома чинниками. По-перше, Російська імперія традиційно позиціонувала себе як державу-захисницю слов'янських народів Балканського півострова. Таке панславистське самопозиціонування очевидно впливало на сприйняття дій інших держав стосовно слов'янських країн Балкан. По-друге, це пояснюється вкоріненням у суспільних уявленнях російсько-османським антагонізмом, пов'язаним із геополітичним протистоянням двох імперій, особливо в питанні доступу до проливів Босфор і Дарданелли, яке на поч. XX ст. не втратило своєї актуальності. По-третє, газета «Киевлянин» негативно сприймала післяреволюційний османський режим. Досить часте засудження зовнішньополітичних кроків цієї держави тісно переплітається з загальним несприйняттям молодотурецького уряду. Консервативна за своїм ідейним спрямуванням, газета дуже часто критикує кроки нового уряду Туреччини та не втрачає можливостей іронізувати щодо досягнень і перспектив турецького конституціоналізму¹³. Тож можна припустити, що спроби видання зобразити Болгарію як державу з великими зовнішньополітичними спроможностями, хоча б частково пов'язані з поширеними в Росії панславистськими ідеями, традиційним для неї антагонізмом із Туреччиною, а також негативним сприйняттям молодотурецького режиму, яке, у свою чергу, зумовлюється консервативним характером газети.

Із подальшим розгортанням міждержавного конфлікту газета «Киевлянин» перспективу проголошення незалежності Болгарії все частіше розглядала як логічне продовження кризи¹⁴. Такий розвиток подій сприймається «Киевлянином» досить стримано та обережно (подекуди навіть негативно), вочевидь лякаючи непередбачуваними міжнародними наслідками, що мали настати після порушення берлінського status quo. Уже від другої половини вересня події довкола Болгарії та Османської імперії не сходять зі сторінок газети, а після безпосереднього проголошення болгарської незалежності декілька днів поспіль потрапляють на перші шпальти¹⁵. Відтоді дії Болгарії інтерпретуються здебільшого як некоректні. Газета знову наголошує на тому, що васальна залежність Болгарії була суто номі-

⁷ *Киевлянин*. 1908. № 247. 6 вересня. С. 2.

⁸ Там само. № 258. 17 вересня. С. 3.

⁹ Фердинанд I Кобург – болгарський монарх у 1887–1918 рр.

¹⁰ *Киевлянин*. 1908. № 253. 12 вересня. С. 2.

¹¹ Там само. № 265. 24 вересня. С. 2.

¹² Там само.

¹³ Там само. № 257. 16 вересня. С. 1–2; № 268. 27 вересня. С. 1; № 268. 28 вересня. С. 2.

¹⁴ Там само. № 253. 12 вересня. С. 2.

¹⁵ Там само. № 267. 26 вересня. С. 1; № 268. 27 вересня. С. 1.

нальною, але вже з метою продемонструвати беззмисловність рішення болгарського уряду проголосити незалежність.

Після газетного випуску за 23 вересня на шпальтах видання починає вимальовуватися ще один актор балканського конфлікту – Австро-Угорська імперія, а впевнена та безкомпромісна позиція болгарського уряду щодо проголошення незалежності князівства пов'язується з австро-угорським покровительством. Саме на цьому етапі з'являються чіткі натяки на несаможиттєвість зовнішньополітичних рішень Болгарії та їхнє інспірування Австро-Угорщиною: «...Фердинанд проводить багато часу в Австрії...»¹⁶, «...Тирновська¹⁷ виства...»¹⁸ тощо. У публікаціях «Киевлянина» починають активніше використовувати панславистські ідеологеми, протиставляючи Росію («історичну покровительську слов'ян»¹⁹) – Австрії («історичному ворогу слов'ян»²⁰). Болгарія тут постає лише в ролі «застрільника», який, діючи на користь Австро-Угорщини, «зраджує слов'янську справу», навіть не отримавши при цьому власної вигоди²¹. Прикметно, що водночас у газеті з'являється публікація з порівнянням військових спроможностей балканських країн, де вказується на слабкість болгарського війська порівняно з армією Османської імперії²². Паралельно з цим в газеті розміщувалися матеріали, де наголошувалося на ролі імперії Романових у здобутті Болгарією незалежності: «...Росія не може не бачити у відтворенні болгарського царства бажаного завершення історичної справи, як спадку її ж праці»²³. Остання цитата вочевидь є натяком на Російсько-турецьку війну 1877–1878 рр., одним із результатів якої було постання Болгарського князівства.

У такий спосіб, балканські події все серйозніше починають сприйматися газетою крізь призму російського імперського самопозиціонування та міжнародних інтересів цієї держави. На перший план виходять протиріччя великих держав у Балканському регіоні та можливі вигоди від перегляду Берлінського трактату. Зокрема перегляд умов доступу Росії до чорноморських проток. Наприкінці вересня – початку жовтня 1908 р. фокус уваги газети остаточно зміщується на більш широкі наслідки руйнування міжнародного status quo, і тема незалежності Болгарії відступає на другий план.

Загалом, у період активного висвітлення балканських подій осені 1908 р. можна побачити спробу газети «Киевлянин» сконструювати декілька абсолютно протилежних образів цієї країни. У першому образі перед читачем постає сильна та суверенна держава, спроможна вести рішучу зовнішню політику. Газета не один раз наголошувала на неможливості Болгарії, зокрема її монарха Фердинанда I, в намірах проголосити незалежність. У цьому образі Болгарське князівство готове кинути виклик своєму сюзерену – Османській імперії, а також не погоджуватися з позицією великих держав і відкидати їхні рекомендації щодо подальших дій. Другий образ демонструє абсолютно іншу Болгарію. Тут постає країна, яка в своїх зовнішньополітичних кроках керується не власними національними інтересами, а інтересами сусідньої держави – Австро-Угорщини. Проголошення болгарської незалежності в цьому образі описується як крок погоджений, ба навіть прямо інспірований Габсбургами задля досягнення їхніх зовнішньополітичних цілей. Причина постання двох амбівалентних образів вочевидь криється в протиріччі між традиційним для Росії співчутливим ставленням до слов'янських країн Балканського півострова, а також її тодішніми геополітичними пріоритетами, у конфлікт із якими почасти вступала болгарська зовнішня політика.

Отже, газета «Киевлянин» активно висвітлювала факт проголошення незалежності Болгарського князівства, а також безпосередньо пов'язані із цим події. Початкове стримане ставлення до перспективи незалежності країни змінюється констатацією неможливості повернення до status quo і спробою бачити перспективи в нових реаліях. Водночас у контексті висвітлення цієї події на шпальтах газети постає низка примітних аспектів сприйняття ключових учасників міжнародного конфлікту на Балканах. Болгарія могла сподіватися як на серйозне співчуття газети в умовах загострення стосунків із Османською імперією, так і на критику та повне несприйняття її зовнішньополітичних кроків на тлі того самого конфлікту. Така неоднозначність пояснюється декількома важливими моментами. З одного боку, в суспільній думці Російської імперії існував певний рівень приязності до балканських слов'ян, що поєднувався з антагонізмом стосовно Османської імперії. Для

¹⁶ *Киевлянин*. 1908. № 264. 23 сентября. С. 2.

¹⁷ Саме в місті Велико-Тирново 22 вересня 1908 р. князь Фердинанд I урочисто зачитав «Маніфест про незалежність Болгарії».

¹⁸ *Киевлянин*. 1908. № 267. 26 сентября. С. 1.

¹⁹ Там само. № 269. 28 сентября. С. 2.

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

²² Там само. № 267. 26 сентября. С. 2.

²³ Там само. С. 5.

консервативної газети «Киевлянин» цей чинник посилювався повним несприйняттям післяреволюційного молодотурецького уряду. Водночас політика Болгарії часто сприймалася крізь призму російських зовнішньополітичних інтересів, яким дії Болгарії могли завдати шкоди. Особливо це стає помітним у контексті можливої взаємодії Болгарії з Австро-Угорщиною – одним із головних конкурентів Російської імперії на Балканах.

Аналогічними чинниками пояснюється постання на сторінках газети «Киевлянин» двох цілковито протилежних образів Болгарського князівства: Болгарія тут може одночасно бути і в образі сильної держави, що обстоює власний суверенітет, і країни несамостійної, такої, що діє в якості провідника зовнішньополітичних інтересів Австро-Угорської імперії.

References

Burbyga, V. (1999). Rossijskaya pechat o putyakh resheniya makedonskoj problemy nakanune Balkanskikh vojn (1908–1912 gg.) [Russian press on ways to solve the Macedonian problem on the eve of the Balkan wars (1908–1912)]. Moscow, Russia.

Fedorov, D. (2021). Dmitrij Ivanovich Pikhno – redactor-izdatel gazety «Kievlyanin» (1879–1913 gg.) [Dmitry Ivanovich Pikhno – editor and publisher of the newspaper “Kievlyanin” (1879–1913)]. *Izvestiya Laboratorii drevnikh tekhnologij – News from the Laboratory of ancient technologies*, 4, P. 157–167. Irkutsk, Russia.

Gusev, N. (2020). Bolgariya, Serbiya i russkoe obshchestvo vo vremya Balkanskikh vojn 1912–1913 gg. [Bulgaria, Serbia, and Russian society during the Balkan wars of 1912–1913]. Moscow, Russia.

Mikolenko, D. (2003). Osveshhenie Vtoroj Balkanskoj vojny v Kharkovskij presse [Coverage of the Second Balkan war in the Kharkiv press]. *Vestnik mezhdunarodnogo slavyanskogo universiteta v Kharkove – Bulletin of the international Slavic university in Kharkiv*, 2, P. 33–37. Kharkiv, Ukraine.

Mikolenko, D. (2020). The proclamation of independence of Bulgaria on September 22, 1908 in the estimates of the historiography of the Russian Empire. *Bulgarian Historical Review*, 1–2, P. 146–158. Sofia, Bulgaria.

Mykolenko, D. (2019). Yak Ferdynand I Saksen-Koburh-Gotskiy stav frantsuzom? Osoblyvosti vysvitlennia diialnosti bolharskoho monarkha v istoriohrafii Rosiiskoi imperii [How did Ferdinand I of Saxe-Coburg-Gotha become a Frenchman? Features of the coverage of the Bulgarian monarch's activities in the historiography of the Russian Empire]. *Universum Historiae et Archeologiae*, 2 (27), P. 223–232. Dnipro, Ukraine.

Хижняк Ігор Анатолійович – аспірант Харківського національного університету ім. В. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, Україна).

Khyzhniak Ihor – PhD student at V. Karazin Kharkiv national university, (4 Svobody square, Kharkiv, Ukraine).

E-mail: kurtkacobeina@gmail.com

Дата подання: 24 лютого 2025 р.

Дата затвердження до друку: 27 липня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Хижняк, І. Проголошення незалежності Болгарії в публікаціях газети «Киевлянин». *Сіверянський літопис*. 2025. № 4. С. 17–21. DOI: 10.58407/litopis.250402.

Цитування за стандартом APA

Khyzhniak, I. (2025). Proholoshennia nezalezhnosti Bolharii v publikatsiakh hazety «Kievlyanyn» [The proclamation of Bulgaria's independence in assessments of the newspaper “Kievlyanin”]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 17–21. DOI: 10.58407/litopis.250402.

